

НАУКОВА РОБОТА
на Всеукраїнський конкурс
студентських наукових робіт зі спеціалізації
«Страхування»

на тему «Підприємницькі ризики в аграрній сфері»

шифр «Аграрні ризики»

АНОТАЦІЯ

Будь-якій підприємницькій діяльності властивий ризик, але у сільському господарстві порівняно з іншими галузями його рівень вищий. Успішність діяльності в аграрній сфері забезпечується не уникненням ризиків, а їх виявленням, оцінкою ймовірності настання певної події та її наслідків, прийняттям рішення з мінімізації ризиків. Водночас існуючі методи оцінки впливу ризиків на діяльність аграрних підприємств потребують удосконалення.

Мета дослідження – розкриття сутності та особливостей ризиків в аграрному секторі України, розробка методики якісної оцінки їх впливу на результати господарської діяльності з урахуванням галузевої специфіки.

Основні завдання дослідження:

- дослідити сутність економічного поняття «ризик»;
- уточнити та конкретизувати існуючу класифікацію основних видів підприємницьких ризиків у сільському господарстві;
- розглянути існуючі методичні прийоми оцінювання ризиків;
- розробити пропозиції щодо методики оцінювання підприємницьких ризиків в аграрному секторі;
- проаналізувати стан страхування аграрних ризиків в Україні.

Результати дослідження були опубліковані та оприлюднені на Всеукраїнській конференції, пройшли апробацію на практиці та були впроваджені до навчального процесу (підтвердження наведені у пакеті документів, що подані на Конкурс).

Методика дослідження включає абстрактно-логічний та порівняльного аналізу; статистичний, історичний та логічний; монографічний; експертних оцінок, аналізу та синтезу, діалектичний; графічний і табличний.

Робота складається із вступу, двох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Кількість рисунків – 5, таблиць – 4, додатків – 2. Список використаних джерел включає 30 найменувань.

ЗМІСТ

с.

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні засади визначення підприємницьких ризиків у сільському господарстві.....	7
1.1. Поняття підприємницьких ризиків та їх класифікація.....	7
1.2. Галузеві особливості аграрних ризиків	12
Розділ 2. Методичні аспекти оцінки ризиків підприємницької діяльності в аграрній сфері.....	19
2.1. Методи оцінки підприємницьких ризиків.....	19
2.2. Удосконалення методичних підходів до оцінки підприємницьких ризиків в аграрній сфері.....	22
2.3. Стан страхування аграрних ризиків в Україні.....	26
Висновки.....	29
Список використаних джерел.....	31
Додатки.....	36

ВСТУП

Актуальність дослідження. Підприємництво в умовах конкуренції неминуче пов'язане із ризиком, який є об'єктивною реальністю будь-якої діяльності. В сільському господарстві рівень підприємницького ризику вищий порівняно з іншими галузями, оскільки результати діяльності значно залежать від зовнішніх (природних, конкурентних та інших) умов.

Успішність діяльності в аграрній сфері забезпечується не уникненням ризиків, а їх оцінкою та адаптацію підприємства до умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Отже, досягнення високого рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств неможливе без управління підприємницьким ризиком.

Теоретичні, методологічні та практичні аспекти управління ризиками знайшли відображення в працях багатьох закордонних учених, таких як Й. Тетенс [30], Д. М. Кейнс [26], Ф. Найт [27], Г. Марковіц [28], А. Маршал [29], Дж. Мілль, Н. У. Сеніор, А. Пігу тощо. Серед сучасних вітчизняних науковців питання оцінки ризиків досліджують Т. Г. Васильців [4], Н. А. Герасимчук [6], Т. А. Говорушко [7], Л. І. Донець [10], О. П. Логвінова [20] та інші. Але теоретичні та прикладні аспекти впливу ризиків на господарську діяльність аграрних підприємств в Україні досліджені недостатньо, тому існує необхідність у детальному вивченні особливостей вітчизняного сільського господарства на прояв ризиків в ньому. Крім того, потребують подальшого удосконалення методи оцінки підприємницьких ризиків у напрямку визначення їх галузевих та вітчизняних особливостей.

Мета дослідження – розкриття сутності та особливостей ризиків в аграрному секторі України, розробка методики якісної оцінки їх впливу на результати господарської діяльності з урахуванням галузевої специфіки.

- Для досягнення мети в роботі поставлено та вирішено наступні **завдання**:
- досліджено сутність економічного поняття «ризик»;
 - уточнена та конкретизована існуюча класифікація основних видів

підприємницьких ризиків у сільському господарстві;

– розглянуті найбільш поширені методичні прийоми оцінювання ризиків;

– запропоновано авторську методику якісного оцінювання підприємницьких ризиків в аграрному секторі;

– проаналізований сучасний стан страхування аграрних ризиків в Україні.

Об'єктом дослідження є підприємницькі ризики в аграрній сфері України та галузеві особливості їх впливу на результати господарської діяльності.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних і практичних аспектів виявлення та оцінки підприємницьких ризиків сільськогосподарських підприємств.

Новими отриманими результатами та іншими елементами наукової новизни у даній роботі є:

1) уточнене та подане у авторському варіанті визначення поняття «підприємницького ризику»;

2) уточнена класифікація основних видів ризиків діяльності у сільському господарстві;

3) розроблена авторська методика якісної оцінки впливу ризиків в аграрній діяльності. Запропонований підхід до оцінки ризиків аграрних підприємств може бути використаний як елемент методики оцінки страхового ризику та як складова оцінки інвестиційної привабливості окремих проектів в аграрній сфері.

Результати дослідження були опубліковані та оприлюднені на Всеукраїнській конференції, пройшли апробацію на практиці та були впроваджені до навчального процесу (підтвердження наведені у пакеті документів, що подані на Конкурс).

Для досягнення поставленої мети в роботі використані наступні **методи дослідження**: абстрактно-логічний та порівняльного аналізу (при розкритті

сутності та особливостей ризиків сільськогосподарської діяльності в Україні); статистичний, історичний та логічний (для систематизації та аналізу інформації про вплив ризиків на результати аграрного виробництва в Україні за останні роки); монографічний (для поглибленого вивчення окремих видів ризиків в сільському господарстві); експертних оцінок, аналізу та синтезу (при розробці методики оцінювання впливу ризиків на результати діяльності в сільському господарстві); графічний і табличний (при представленні результатів дослідження), діалектичний (для теоретичних узагальнень щодо визначення проблем та шляхів їх подолання, формування висновків).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

1.1. Поняття підприємницьких ризиків та їх класифікація

Одним із невід’ємних елементів підприємницької діяльності є ризик (з лат. «resesum» та грец. «ridsikon» – скеля або небезпека зіткнення з нею). В економічній літературі використовують терміни «підприємницький ризик», «господарський ризик», «економічний ризик» або просто «ризик» в економічному контексті. При цьому ризик у підприємстві, як і в інших ситуаціях, пов’язаний з усвідомленням небезпеки, загрози, ненадійності, негативними проявами випадковості та невизначеності.

Достеменно невідомо коли термін «ризик» почав вживатися як економічна категорія, але, скоріш за все, це відбулось із появою товарно-грошових відносин.

Засновник сучасної економічної теорії Адам Сміт вважав за необхідне включати до норми прибутку щось подібне до страхової премії як компенсацію підприємницького ризику.

Перша спроба наукового визначення ризику була зроблена у XVIII ст. німецьким математиком Йоганом Тетенсом. Його праця «Вступ до розрахунку життєвої ренти і права на її отримання» (1786 р.) [30] започаткувала науку про ризик в економіці, яка знайшла практичне застосування, зокрема, у страхуванні життя.

Традиційні погляди на ризик в економіці викладені у позиції двох наукових шкіл – класичної (вона розглядає ризик як математичне очікування збитку внаслідок прийняття конкретного рішення) та неокласичної (визначає, що гарантований прибуток має більшу корисність, ніж очікуваний прибуток такого ж розміру, але пов’язаний із можливими коливаннями) [6, 10, 20].

У 1990 році американський вчений Г. Марковіц був вшанований Нобелівською премією за революційну роботу «Вибір портфеля» [28], в якій він запропонував новий підхід до дослідження ефектів ризику розподілу інвестицій, кореляції та диверсифікації очікуваних інвестиційних доходів.

Наразі теоретичні положення економічного ризику продовжують вивчатися та удосконалюватися науковцями та фахівцями-практиками, що працюють у різних галузях діяльності [20].

В сучасній економічній літературі можна зустріти різні підходи до визначення ризику та його класифікації, що пояснюється багатоаспектністю даного явища. Задля широкого практичного застосування методів управління ризиками необхідне чітке трактування поняття підприємницького ризику, розробка класифікації ризиків та визначення засад їх впливу на діяльність.

Незважаючи на широке висвітлення поняття підприємницького ризику в літературі, тлумачення даного терміну відсутнє у чинному законодавстві України (Конституція, Податковий кодекс, Цивільний кодекс, Кримінальний кодекс). Лише в Господарському кодексі зазначається, що підприємництво здійснюється на основі комерційного розрахунку та власного комерційного ризику, проте визначення останнього відсутнє [8].

Для кращого розуміння сутності ризиків проаналізуємо підходи до їх визначення у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**Узагальнення поглядів на зміст поняття «ризик»
у сучасній науковій літературі [авторська розробка]**

Джерело, вчені-прихильники підходу	Визначення поняття
А	1
Найт Ф. [27]	Ризик – вимірна можливість втрати частини ресурсів, недоотримання доходу або появи додаткових витрат у результаті здійснення підприємницької діяльності внаслідок невизначеності.
Бондар О. В. [2]	Господарський (підприємницький) ризик – ризик, що виникає при будь-яких видах діяльності, пов'язаних з виробництвом продукції, товарів, послуг, їх операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проєктів.

А	1
Вишнеvsька О. А. [5]	Ризик – це комплекс чинників, дій або процесів, які можуть викликати матеріальні та інші втрати, збитки.
Говорушко Т. А. [7]	Ризик – економічна категорія в діяльності суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності, конфліктності в ситуаціях оцінювання, управління, неминучого вибору.
Євдокименко В. М. [12]	Ризик – ймовірність (загроза) втрати господарюючим суб'єктом частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення виробничо-фінансової діяльності як на етапі планування, так і в процесі реалізації.
Коваленко О. В. [18]	Підприємницький ризик – це ймовірність виникнення збитків або неодержання доходів порівняно з варіантом, що прогнозується; або це невизначеність очікуваних доходів.
Авторське визначення	Підприємницький ризик – це ймовірність настання несприятливих подій в процесі виробничої, збутової чи фінансової діяльності, у результаті яких суб'єкти господарювання можуть зазнати збитків, матеріальних, трудових та інших видів незапланованих витрат.

Також не існує єдиної думки щодо класифікації підприємницьких ризиків. Вперше така класифікація була представлена в працях Дж. М. Кейнса, який зазначав, що в економічній сфері доцільно виділяти три основні види підприємницьких ризиків [25]:

1. Ризик підприємця або позичальника – виникає у випадку, коли в обіг залучаються власні гроші і підприємець сумнівається, чи вдасться йому дійсно отримати ту вигоду, на яку він розраховує.

2. Ризик кредитора – зустрічається в кредитних операціях і пов'язаний із сумнівом в обґрунтованості наданої довіри у разі навмисного банкрутства або спроб боржника ухилитися від виконання власних зобов'язань. Сумніви також може викликати достатність забезпечення позички в разі мимовільного банкрутства позичальника, коли розрахунки на отримання передбачуваного доходу не виправдовуються.

3. Ризик інфляції – пов'язаний з можливим зменшенням цінності грошової одиниці. Інфляція негативно позначається на інвестуванні коштів (особливо в довгостроковій перспективі) і ставить боржників у привілейоване становище порівняно з кредиторами.

В подальшому класифікація підприємницьких ризиків доповнювалась

різними ознаками: за сферою виникнення ризику на зовнішні та внутрішні; за ступенем впливу на господарську діяльність на припустимі, критичні, катастрофічні; за можливістю усунення на диверсифіковані та недиверсифіковані тощо.

Серед усієї різноманітності класифікацій найбільш важливою, на нашу думку, є розподіл ризиків за джерелами виникнення. За результатами дослідження існуючих класифікацій підприємницьких ризиків за даною ознакою ми розробили власну схему (рис. 1.1).

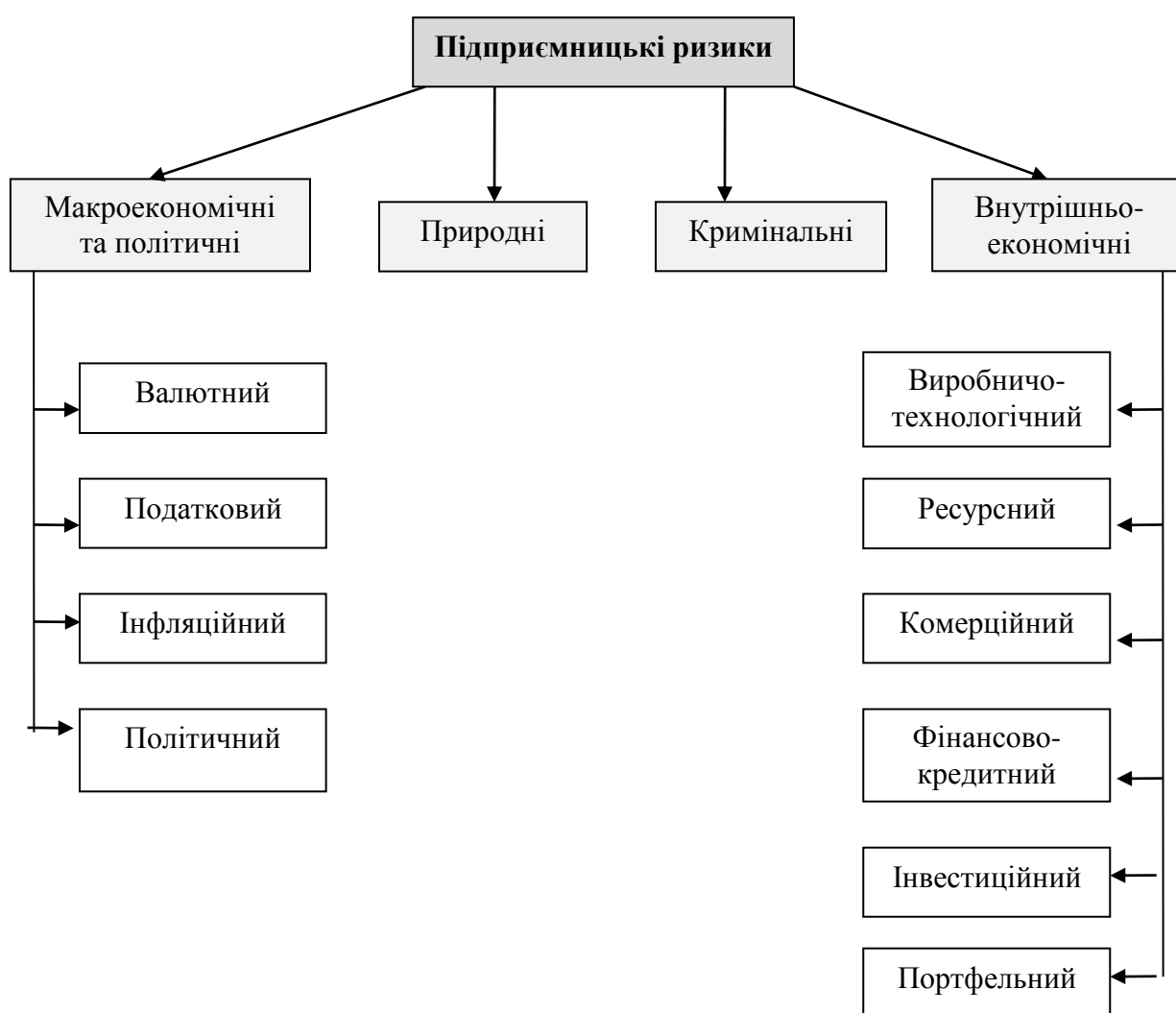

Рис. 1.1. Класифікація підприємницьких ризиків за джерелами виникнення [авторська розробка]

Отже, ризики ми пропонуємо поділяти на макроекономічні та політичні, внутрішньоекономічні, природні та кримінальні. Відмітимо, що деякі види

ризиків (кримінальні, ресурсні, комерційні тощо) можуть бути викликані як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Наприклад, кримінальні ризики пов'язані із злочинами, які можуть бути скоєні як працівниками підприємства, так і сторонніми особами.

Сутність окремих видів ризиків деталізована у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Сутність окремих видів підприємницьких ризиків

[узагальнено автором за джерелами 4, 6, 10]

Вид ризиків	Сутність ризику
А	1
Валютні	передбачають небезпеку грошових втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти стосовно іншої при проведенні зовнішньоекономічних та валютних операцій, заборонаю або обмеженням конвертації національної валюти у іноземну валюту тощо.
Податкові	виникають в зв'язку із змінами у податковій політиці країни, що можуть погіршити результати господарської діяльності (зміна податкової системи, збільшення ставки податку, скасування пільг, переведення до іншої групи платників податку тощо).
Інфляційні	є наслідком знецінення реальних доходів в результаті зниження купівельної спроможності національної грошової одиниці, зростання витрат під впливом інфляційного зростання цін на сировину та матеріали.
Політичні	виникають у зв'язку із загостренням геополітичної та внутрішньополітичної ситуації. Факторами нестабільності можуть виступати війна, революція, націоналізація, конфіскація підприємств, введення ембарго, відмова нового уряду виконувати зобов'язання, що взяти попередниками, тощо. Суттєво порушують виробничо-торгівельний процес в Україні неможливість здійснення господарської діяльності на частині територій внаслідок воєнних дій та анексії Криму.
Природні	пов'язані із проявом стихійних сил природи: повені, посухи, землетруси, бурі, пожежі і т. п.
Кримінальні	пов'язані із крадіжками майна, приховуванням доходів, іншими злочинами проти власності, а також корупційними злочинами, що перешкоджають правомірній підприємницькій діяльності.
Виробничо-технологічні	збитки внаслідок можливих збоїв або зупинок виробничих процесів, порушень технології, впровадження нової технології, використання сировини низької якості або незадовільної роботи персоналу тощо.
Ресурсні (майнові)	призводять до втрати майна (устаткування, сировини, готової продукції тощо) внаслідок аварійних ситуацій, транспортування, недбалості, перенапруги технічної і технологічної системи, природних причин тощо.
Комерційні	невизначеність фінансових результатів, небезпека втрат в процесі реалізації товарів, робіт і послуг. Основні причини виникнення комерційного ризику: зниження обсягів реалізації внаслідок падіння попиту на товар, що реалізується підприємством, витиснення його конкурентами, введення обмежень на продаж тощо.

Продовж. табл. 1.2

А	1
Фінансово-кредитні	виникають якщо отримані кредити не можуть бути своєчасно повернені, необхідністю за будь-яких умов заощадити певну частину доходу, щоб сплатити борг. Формою їх прояву є ризик неплатежу або несвоєчасного розрахунку за товарний (комерційний) чи споживчий кредит покупцям, а також перевищення розрахункового бюджету по інкасації боргу.
Інвестиційні	пов'язані із ризиком вкладення капіталу в активи та інноваційні розробки, які визнаються неперспективними чи не забезпечують належного позитивного економічного ефекту.
Портфельні	зумовлені можливими коливаннями ринкових відсоткових ставок за цінними паперами, якими володіє підприємство.

Уникнути втрат у разі настання несприятливих подій чи максимально знизити ймовірність їх настання можна за рахунок відповідальності винних осіб, створення резервних фондів, забезпечення належної системи управління тощо, але головним фінансово-економічним інструментом захисту інтересів підприємств є страхування. Групи ризиків, що розглянуті в табл. 1.2, охоплюють страхові та нестрахові ризики (ризик форс-мажорних подій). До нестрахових відносять ризики, за якими страховики, як правило, не беруть відповідальність, оскільки неможливо визначити їх ймовірність та величину пов'язаних із ними збитків. Прикладом нестрахових ризиків є політичні.

Розглянуті види підприємницьких ризиків є загальними для усіх видів економічної діяльності, але в сільському господарстві вони мають певну галузеву специфіку.

1.2. Галузеві особливості аграрних ризиків

Сільське господарство відіграє важливу роль в економічному розвитку України: аграрна продукція є стратегічно важливою складовою вітчизняного валового внутрішнього продукту та експортного потенціалу, агропромисловий комплекс забезпечує близько третини надходжень до державного бюджету. Проте, саме сільське господарство є однією з найбільш ризикових галузей економіки, передбачити успішність результатів в якій майже неможливо.

У 2012 році в Україні було прийнято Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», в якому до катастрофічних ризиків у сільському господарстві відносять надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру, велика сукупність або масштаби проявів стихійних сил природи (посуха, град, морози, повені тощо) і діяльності людини у процесі створення матеріальних благ (аварії, пожежі тощо), що завдають збитки у значних розмірах [14].

До основних видів підприємницьких ризиків, що характерні для вітчизняного сільського господарства, відносяться (рис. 1.2):

1. Природно-кліматичні ризики – є основним видом галузевого ризику, оскільки результати господарської діяльності майже повністю залежить від погодно-кліматичних умов, природних стихійних лих та біологічних процесів, які важко контролювати.

Можливі небезпечні погодні явища такі як посухи, зливи, гради, блискавки, сильні вітри, заморозки, льодова кірка, урагани, смерчі, суховії та пилові бурі, землетруси тощо призводять до вимерзання, випрівання, вимокання, пожеж, зневоднення на полях, інших негативних наслідків. Всі ці ризики призводять до фізіологічних порушень у процесах обміну речовин: білок розкладається на компоненти; виробляється гормон старіння етилен; руйнується коренева система; рослина формує дрібне насіння тощо. За подальших нормальних умов обмін речовин відновлюється, але втрати урожаю неминучі [23].

Так, у 2017 році внаслідок травневих морозів на всій території України прогнозні показники валового збору врожаю по плодово-ягідним культурам та винограду були зменшені на 29% (з 2473 до 1755 тисяч тонн). Водночас, травневі заморозки за даними Міністерства аграрної політики та продовольства суттєво не вплинули на врожай зернових [24].

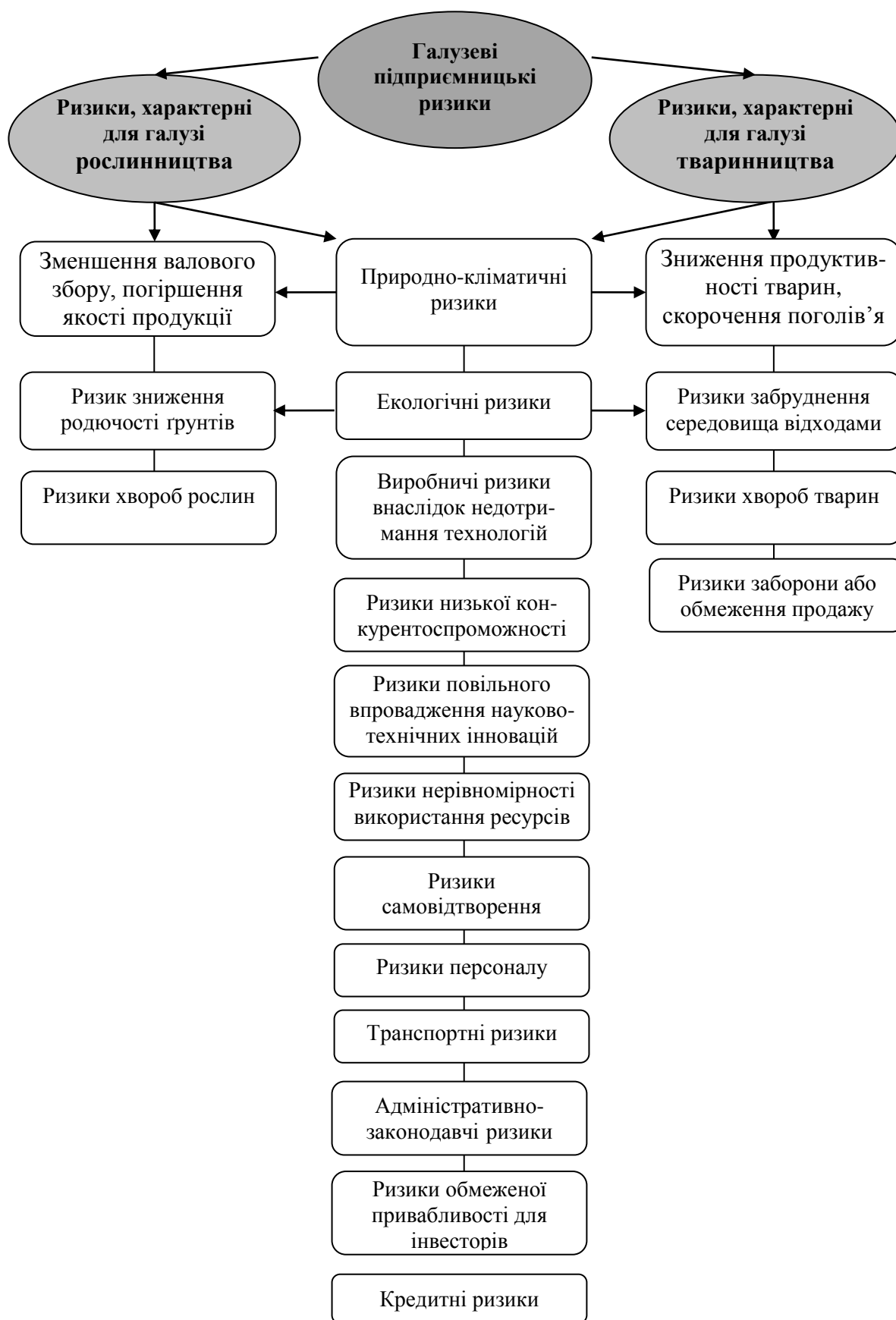

Рис. 1.2. Основні види специфічних ризиків в сільському господарстві
[авторська розробка]

Зазначені ризики зменшують валовий збір та погіршують якість продукції рослинництва, що у свою чергу, негативно відбивається і на галузі тваринництва. Погіршення кормової бази призводить до обмежень у раціоні харчування сільськогосподарських тварин і зумовлює негативний вплив на їх здоров'я та продуктивність, а також спричиняє скорочення поголів'я.

2. Екологічні ризики пов'язані з ймовірними грошовими та продуктовими втратами внаслідок погіршення стану навколишнього середовища. Прямими наслідками негативного впливу екологічних ризиків природного або техногенного характеру є скорочення кількості продукції, що виробляється, зниження її якості та втрати внаслідок сплати штрафів за забруднення навколишнього середовища.

Екологічний ризик в рослинництві несе загрозу й призводить до ерозії ґрунту, забруднення аграрних ландшафтів, гумусного виснаження земель та нестачі в них основних елементів мінерального живлення рослин, підвищення кислотності ґрунтів [13].

Ризик зменшення родючості ґрунтів виникає внаслідок недотримання технологій та сівозмін вирощування сільськогосподарських культур: надмірного або недостатнього внесення мінеральних або органічних добрив, гербіцидів, технологічних операцій, які виснажують ґрунти тощо.

Екологічні ризики в тваринництві пов'язані з можливістю забруднення навколишнього середовища відходами галузі і, як результат, втратою репутації, погіршенням стосунків з місцевою владою та населенням.

3. Виробничі ризики є наслідком недотримання аграрних технологій через незабезпеченість технікою (а також фізичним і моральним зносом устаткування, машин і механізмів), засобами захисту рослин і тварин, мінеральними добривами тощо [6].

Несприятливими наслідками виробничих ризиків можуть бути зупинки виробництва, зниження урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин, скорочення посівних площ, недотримання плану відтворення стада тощо. Одним із головних ризиків у тваринництві є

погіршення гігієнічних і ветеринарно-санітарних умов виробництва, що призводить до збільшення ризиків захворюваності тварин та птиці та погіршення якості продукції.

4. Ризики низької конкурентоспроможності – можуть бути викликані нездатністю конкретного підприємства конкурувати на ринку певної продукції внаслідок нешвидкого, консервативного реагування на мінливі умови ринку, трансформацію попиту на продукцію, монополію великих агрохолдингів, демпінгування конкурентів, більш високого рівня цін на продукцію порівняно із імпортними товарами тощо.

Ризики конкурентоспроможності в рослинництві виникають внаслідок природної обмеженості сільськогосподарських угідь при необхідності збільшення випуску продукції; ризики тривалості відтворювального циклу (для створення нового плодоносного саду – більше п'яти років, нового винограднику – більше трьох років і т. п.) [19].

Ризики конкурентоспроможності в тваринництві також пов'язані із значною тривалістю відтворювального циклу. Наприклад, для вирощування дійного стада необхідно понад три роки, отже у випадку зростання попиту на молочну продукцію немає можливості швидко збільшити поголів'я, щоб адекватно відреагувати на кон'юнктуру ринку.

5. Ризики більш повільного впровадження науково-технічних інновацій в галузь порівняно з промисловістю. Тривалий період розробки найбільш властивий для інновацій, пов'язаних з біологічними процесами.

6. Ризики нерівномірності використання ресурсів у зв'язку з сезонністю виробництва. Сезонність агровиробництва обумовлює коливання протягом року потреб в оборотних коштах, техніці, трудових ресурсах. Вивільнення грошових коштів з кругообігу відбувається лише в період реалізації продукції, що зумовлює необхідність залучення позикового фінансування.

7. Ризики самовідтворення. Значна частина створеної продукції рослинництва і тваринництва бере участь у подальшому виробництві (як насіння, корми, молодняк для поповнення основного стада тощо). Отже,

невиконання плану з одержання продукції призведе до необхідності зовнішнього поповнення ресурсів.

8. Ризики персоналу, що пов'язані із «людським фактором». Для аграрних підприємств досить гостро стоїть питання якісного рівня забезпечення персоналом, встановлення відповідальності працівників за результати своєї роботи та зацікавленості в високій рентабельності підприємства. Персональні ризики передбачають також настання нещасних випадків, хвороби й втрати працездатності.

9. Транспортні ризики, пов'язані з перевезеннями вантажів автомобільним, залізничним, повітряним, морським, річковими та іншими видами транспорту. Для всіх видів продукції властиві втрати при транспортуванні, але багато видів аграрної продукції є мало транспортабельними.

10. Адміністративно-законодавчі ризики пов'язані із можливістю зростання податкового та іншого тиску на виробників продукції, прийняття законів та нормативно-правових актів, що знижують ефективність функціонування галузі. Нестабільність та непередбачуваність правового поля і, зокрема, податкового законодавства в Україні є одним з основних стримуючих факторів для розвитку підприємництва.

11. Ризики обмеженої привабливості сільського господарства для інвесторів (ризики неотримання позикового фінансування), обумовлені як вищезгаданими особливостями, так і високою капіталоємністю галузі та неможливістю набути право власності на землі сільськогосподарського призначення. Багато інвесторів бажають вкладати гроші переважно в землю, але в Україні вона не є об'єктом купівлі-продажу.

Незважаючи на це, за даними Державної служби статистики України, у січні-червні 2017 року загальний обсяг капітальних інвестицій в агропродовольчий сектор економіки становив 32,6 млрд грн, що в 1,4 рази перевищує показник аналогічного періоду 2016 року. Капітальні інвестиції в довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва, за шість

місяців 2017 року збільшилися до 1,6 мільярда гривень, перевищивши показник відповідного періоду минулого року в 1,2 рази [11].

12. Кредитні ризики. Високі ставки за кредитами суттєво знижують ефективність діяльності аграрних підприємств та підвищують ризик їх неповернення. У багатьох випадках отримані сільськогосподарськими виробниками кредити не можуть бути своєчасно повернені.

В галузі тваринництва суттєвий вплив на результати господарської діяльності мають також наступні види специфічних ризиків:

1. Ризики хвороб тварин. Так, у 2017 році було зареєстровано 127 випадків захворювання африканської чуми свиней. В Україні з початку 2017 року карантин через африканську чуму свиней був знятий зі 102 населених пунктів, але в 26 населених пунктах карантин ще продовжує діяти [3].

2. Ризики заборони або обмеження продажу. Так, у 2017 році Білорусь ввела тимчасові обмеження на імпорт свинини (зокрема, на живих свиней, свинини і продуктів її переробки) з Одеської, Луганської, Вінницької та Рівненської областей у зв'язку зі спалахами на цих територіях африканської чуми свиней. Водночас було запроваджене обмеження на ввезення кормів і кормових добавок, що містять сировину з свинини, а також обладнання, що використовується для перевезення, змісту, забою і розбирання свиней [1].

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що ризик є невід'ємним елементом підприємницької діяльності. Класифікація ризиків є диверсифікованою, але з позицій підприємницької діяльності найбільш важливим є їх поділ за суб'єктами (ризик підприємця або позичальника, ризик кредитора) та видами (економічні, політичні, кримінальні, природні).

Аграрне виробництво найбільшою мірою піддається впливу природно-кліматичних ризиків, які не можливо передбачити та контролювати, проте й інші види ризиків (податкові, законодавчі, ресурсні, кредитні, конкурентні) суттєво впливають на результати підприємницької діяльності в сільському господарстві.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

2.1. Методи оцінки підприємницьких ризиків

Оскільки ризик, як економічна категорія, відображає ймовірність непевної (випадкової) події, яка може відбутися або ні, прийняттю будь-якого господарського рішення має передувати ретельний аналіз ризику.

Робота з виявлення потенційних чинників ризику в діяльності підприємства та оцінки їх значущості з метою розробки методів зниження ризику або зменшення пов'язаних з ним несприятливих наслідків називається аналізом ризику [20].

Процес аналізу ризику включає наступні етапи (рис. 2.1).

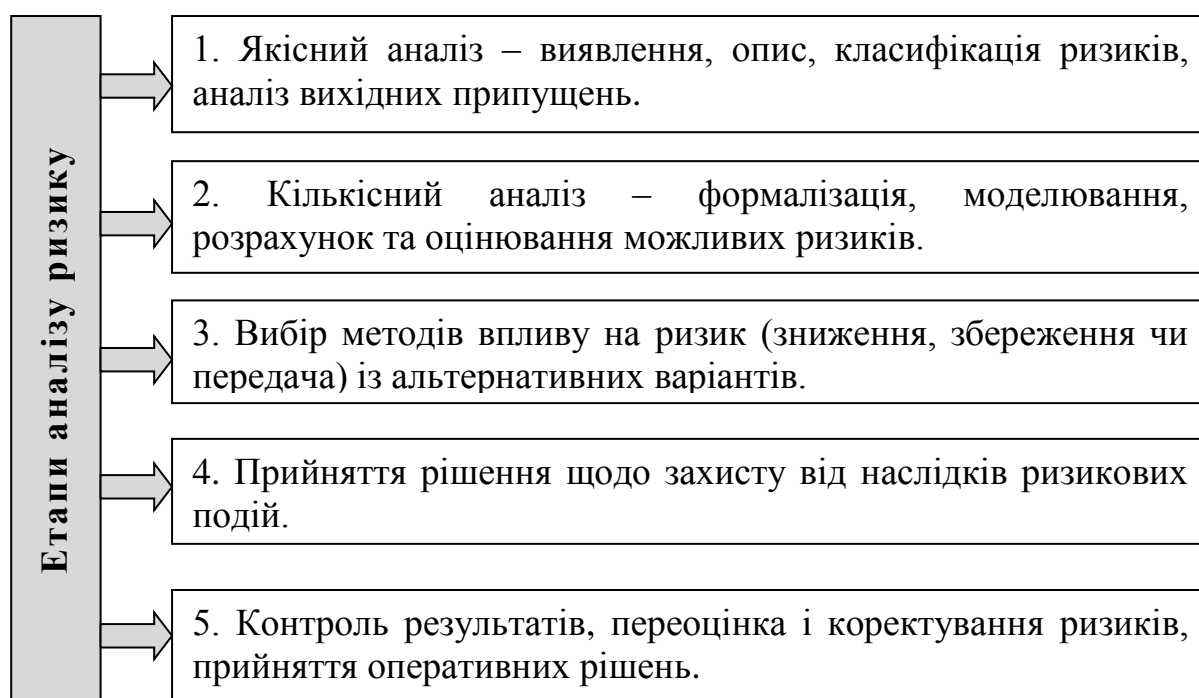

Рис. 2.1. Основні етапи аналізу підприємницького ризику

[авторська розробка]

Отже, першим етапом, від якого значною мірою залежність успіх управління ризиками, є їх аналіз.

Виділяють якісний та кількісний аналіз ризику.

Якісний аналіз ризику виявляє джерела і причини ризиків, етапи і види діяльності, при яких виникає ризик:

- 1) визначення потенційних зон ризиків;
- 2) виявлення складу ризиків, які супроводжують дану діяльність;
- 3) прогнозування можливих практичних вигод і негативних наслідків прояву виявлених ризиків [16].

Якісна оцінка передбачає встановлення орієнтиру в нечисловому, термінологічному вираженні, наприклад, «мінімальний ризик», «помірний ризик», «граничний ризик», «неприпустимий ризик». Підставою для віднесення до тієї чи іншої групи є система параметрів, встановлена для кожного портфеля ризику. Якісна оцінка дається кожній операції, що входить до складу портфеля ризиків, та по портфелю в цілому [22].

Під час якісного аналізу ризиків використовують неформалізовані методи, такі як метод експертних оцінок, метод мозкового штурму, методи асоціацій та аналогій, метод Дельфи та інші евристичні методи.

Результати якісного аналізу є базою для кількісного аналізу ризику. На етапі кількісного аналізу обчислюють значення величин окремих ризиків і ризиків підприємства (діяльності) в цілому. При цьому виявляють різні негативні наслідки можливих ризиків, оцінюють їх кількісно, розробляють систему заходів протидії ризику з розрахунком їх економічного ефекту.

Найбільш розповсюдженими методами кількісного аналізу ризику є статистичний, аналіз доцільності витрат, метод експертних оцінок та використання аналогів.

Статистичний метод ґрунтується на вивченні статистичних даних про події, що мали місце на даному чи аналогічному підприємстві у минулому, з метою визначення імовірності окремої несприятливої події у майбутньому [21]. Під час аналізу розраховують показники варіації (дисперсію,

середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, семіваріацію, семіквадратичне відхилення) та відносні показники (ймовірність, коефіцієнт ризику тощо). Основні з перелічених показників наведені у додатку А.

Метод аналізу доцільності витрат спрямований на мінімізацію розміру капіталу, що піддається ризику. Для оцінки ступеня ризику використання фінансових ресурсів підприємства використовують показники фінансової стійкості.

Методи експертних оцінок передбачають опитування компетентних осіб, висококваліфікованих спеціалістів з досліджуваної проблеми, які мають глибокі знання про об'єкт дослідження. Експерти оцінюють ризик за допомогою логічних і статистичних методів з використанням інтуїції, знань та професійного досвіду опитуваних [16].

Сутність методу аналогій полягає в аналізі усіх наявних даних про об'єкти, що мають високий ступінь подібності з оцінюваним. Метод використовує базу даних аналогічних об'єктів для виявлення загальних залежностей і перенесення їх на досліджуваний об'єкт з метою розрахунку ймовірностей виникнення втрат [21].

Переваги та недоліки розглянутих методів узагальнені у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Переваги та недоліки найбільш поширених методів
кількісного аналізу підприємницького ризику [авторська розробка]**

Метод	Основна перевага	Основний недолік
Статистичний	простота математичних розрахунків	необхідність великого числа спостережень
Аналіз доцільності витрат	комплексний підхід до аналізу, можливість деталізації окремих ризиків	не аналізуються складові джерела виникнення ризику (ризик береться як цілісна величина)
Експертних оцінок	може використовуватися в умовах дефіциту і навіть браку інформації	суб'єктивність експертів може суттєво викривити результати
Використання аналогів	метод можна застосовувати задля виявлення ступеня ризику нових напрямів підприємницької діяльності, щодо яких відсутня статистична інформація	неврахування фактору часу при оцінці ризику та необхідність повної та достовірної інформації щодо об'єкту-аналогу

Оскільки кожна з наведених методик має свої недоліки, вдосконалення існуючих методичних підходів до оцінки підприємницьких ризиків, особливо з урахуванням їх галузевої специфіки, залишається актуальним.

2.2. Удосконалення методичних підходів до оцінки підприємницьких ризиків в аграрній сфері

Успішність підприємницької діяльності, в тому числі в аграрній сфері, неможлива без оцінки ступеня ризикованості окремих управлінських рішень. Доцільність прийняття конкретного рішення може бути виявлена шляхом його аналізу, в тому числі з урахуванням його галузевих ризиків.

Ми пропонуємо проводити якісний аналіз підприємницьких ризиків з використанням вищенаведеної авторської класифікації ризиків у сільському господарстві та системи показників-індикаторів, що узагальнюються у комплексній оцінці.

На нашу думку визначення великої кількості показників є досить об'ємною роботою, важкою для трактування, тому ми пропонуємо обмежити їх кількість до 20. При цьому доцільно зосередити увагу на ключових чинниках ризиків, що наведені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Оцінка ризику впливу найбільш суттєвих чинників на результати господарської діяльності аграрного підприємства [авторська розробка]

Чинники, що зумовлюють невизначеність результатів діяльності	Ступінь та форми можливого негативного впливу на діяльність		
	Вплив несуттєво – 1 бал	Вплив припустимо – 2 бал	Вплив критично – 3 бали / 5 балів
А	1	2	3
Макроекономічні та політичні			
1. Посилення податкового тиску або відміна податкових пільг в агробізнесі	невідомо, важко визначити	збільшення витрат на оподаткування	можливість значних витрат, недоотримання прибутку

Продовж. табл. 2.2

А	1	2	3
2. Скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення	не вплине	невідомо, важко визначити	<u>підприємство може значно скоротити площу або припинити існування</u>
3. Високий рівень інфляції в країні	важко визначити (збільшення цін на с/г продукцію може компенсувати додаткові витрати)	збільшення витрат, недоотримання доходів, прибутку	отримання збитку
4. Девальвація (зниження курсу гривни відносно «твердих» валют)	важко визначити	зростання витрат на імпорتنі складові	отримання значного збитку внаслідок курсових різниць
5. Нестабільність політичної ситуації в Україні	невідомо, важко визначити	можлива втрата кількох покупців або постачальників	можливість націоналізації, конфіскації підприємства
6. Заборона (обмеження) експорту/імпорту окремих видів товарів	незначні витрати	скорочення доходів, неможливість отримати необхідні імпорتنі товари тощо	отримання збитку, ймовірність часткового припинення діяльності
Природні			
7. Стихійні лиха (ураган, злива, пожежа тощо)	незначне зниження урожайності, припустимі втрати продукції	недоотримання сільськогосподарської продукції	<u>повна втрата одержаної продукції, отримання збитку</u>
8. Неприятливі погодні умови (заморозки, посуха, град тощо)	незначні витрати	зниження урожайності, скорочення кормової бази	<u>повна втрата одержаної продукції, отримання збитку</u>
9. Ризики хвороб тварин, рослин	завдяки особливостям технології ризики мінімальні	недоотримання сільськогосподарської продукції	<u>повна втрата одержаної продукції, отримання збитку</u>
Кримінальні			
10. Крадіжки майна, втрати внаслідок невиконання посадових обов'язків	можуть бути компенсовані страховкою або винними особами	незначні втрати внаслідок крадіжок готової продукції, ПММ тощо	значні втрати внаслідок злочинної діяльності керівництва
11. Корупційні злочини, що перешкоджають господарській діяльності	відсутні або невідомі випадки корупційних злочинів в даному регіоні, у даній галузі	виникнення перешкод у правомірній підприємницькій діяльності	<u>можливість значних збитків, зупинення діяльності</u>
Внутрішньоекономічні			
12. Виробничо-технологічні в рослинництві (недотримання технологій в рослинництві)	незначне погіршення якості ґрунтів, несуттєве зниження врожайності, недоотримання прибутку	перевищення норм використання мінеральних добрив, хімікатів, винос поживних речовин з ґрунту, зниження	<u>втрата ґрунтового покриття та родючості ґрунтів, непридатність землі для сільськогосподарського</u>

Продовж. табл. 2.2

А	1	2	3
		урожайності та якості продукції, суттєве зменшення прибутку	<u>використання, втрата урожаю, отримання збитку</u>
13. Виробничо-технологічні в тваринництві (недотримання умов годівлі, утримання і використання тварин та птиці)	незначне зниження продуктивності тварин, збільшення передчасного їх вибракування, недоотримання прибутку	значне скорочення поголів'я тварин, суттєве зменшення продукції, погіршення її якості, суттєве зменшення прибутку	<u>втрата поголів'я, втрата продукції, отримання збитку</u>
14. Ресурсні (нестача основних видів ресурсів, знос основних засобів)	основні технологічні процеси повністю забезпечені необхідними ресурсами	ресурсний потенціал забезпечує основні процеси, проте існує ризик неналежного виконання технологічних операцій	<u>зупинка виробництва, втрата продукції, отримання збитку</u>
15. Ризики заборони або обмеження продажу окремих видів продукції	суттєво не вплине	продукція належності якості буде використана на внутрішні потреби	зменшення доходів, отримання збитків по окремих видах продукції
16. Ризики самовідтворення	суттєво не вплине, необхідні ресурси є на ринку	додаткові витрати внаслідок зовнішнього поповнення ресурсів	тимчасова зупинка виробництва, втрата частини продукції, додаткові витрати на поповнення ресурсів
17. Транспортні (низька транспортабельність видів продукції, перебої в роботі транспорту тощо)	незначні витрати, пошкодження товару, що компенсується перевізником	збільшення витрат, втрата частини товару, зниження обсягів реалізації, недоотримання прибутку	можлива втрата товару під час транспортування, втрата покупців, отримання збитку
18. Конкурентні (падіння попиту на продукцію, зниження конкурентоспроможності товару тощо)	зменшення попиту на продукцію підприємства малоімовірне	скорочення доходів внаслідок зменшення обсягів реалізації та/або зниження цін	<u>втрата покупців, отримання збитку, витиснення конкурентами</u>
19. Кредитні (неможливість отримання позикових коштів)	не вплине, підприємство фінансує свої поточні витрати за рахунок власних коштів	підприємство не зможе фінансувати поповнення МТБ, виникнуть ресурсні ризики	<u>внаслідок неотримання кредиту або неможливості його повернення є ризик банкрутства</u>
20. Фінансові-інвестиційні	важко визначити	додаткові витрати, що можуть не окупитись	отримання збитків внаслідок фінансової та інвестиційної діяльності, знецінення інвестицій

Отже, кожна відповідь на питання, наведені у графі А табл. 2.2, оцінюють за шкалою:

- 1 бал, якщо фактор несуттєво вплине на результати господарської діяльності, ступінь впливу фактора неможливо або важко визначити;
- 2 бали, якщо фактор вплине припустимо, у випадку настання несприятливої події втрати будуть некритичними;
- 3 бали, якщо фактор вплине критично, є загроза отримання значних збитків;
- 5 балів у випадках коли негативний вплив фактора може призвести до отримання значних збитків, банкрутства підприємства. В таблиці такі наслідки підкреслені у графі 3.

Оцінку окремих видів ризиків повинні проводити експерти у кількості не менше ніж 3 особи. Задля більшої об'єктивності оцінки у складі експертної групи повинні бути як працівники даного підприємства, так і незалежні фахівці (представники страхової компанії, науковці, висококваліфіковані працівників інших підприємств аграрної сфери). За даними індивідуальних оцінок визначають середній показник.

Визначив оцінки всіх складових, ми можемо знайти загальне значення показника шляхом сумування цих оцінок. Методика обчислення розроблена таким чином, що підсумкове значення буде в межах від 20 до 80. Чим більше значення показника, тим вищий рівень ризику.

За результатами кількісної оцінки ризиків робиться узагальнення щодо ризиковості діяльності (рис. 2.2):

- до 30 балів – низький або помірний рівень ризику. Такий рівень ризику вимагає резервування коштів на покриття можливих втрат;
- 30-60 балів – припустимий ризик. За такого рівня ризику мінімізувати втрати можна завдяки страхуванню;
- більше 60 балів – критично небезпечний рівень ризику. За такого високого ризику можуть бути прийняті рішення про відмову від надмірно ризикової діяльності, профілактику або диверсифікацію (метод зниження),

аутсорсинг витратних ризикових функцій (метод передачі), формування резервів або запасів (метод ухвалення).

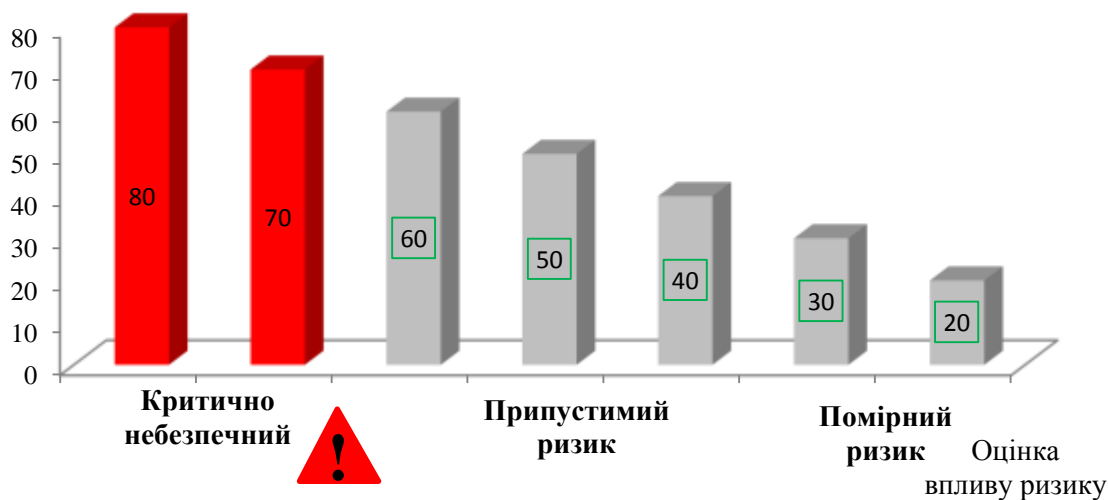

Рис. 2.2. Інтегральна оцінка впливу ризиків, бали [авторська розробка]

Приклад застосування даної методики наведений у додатку Б. За результатами опитування трьох експертів щодо ступеня ризику підприємницької діяльності аграрного підприємства, що спеціалізується на виробництві зернових та птахівництві було виявлено припустимий рівень ризику при 50 балах інтегрального показника. Це означає, що найефективнішим інструментом управління ризиками в даному господарстві є страхування.

2.3. Стан страхування аграрних ризиків в Україні

Найбільшу загрозу для підприємств, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, як зазначалось вище, становить їх значна залежність від зовнішніх умов, тобто загроз, які важко усунути силами самих товаровиробників. Одним із основних фінансово-економічних інструментів мінімізації виробничо-господарських ризиків у сільському господарстві є страхування.

Страхування передбачає передачу відповідальності за відшкодування

передбачуваного збитку сторонній організації (страхової компанії), тобто забезпечує стабільність розвитку сільського господарства через механізми відшкодування заподіяних збитків.

Страховання дозволяє сільськогосподарським виробникам отримати позитивні ефекти у вигляді забезпечення [9]:

- стабільності роботи;
- беззбитковості виробництва;
- доступу до кредитних ресурсів, оскільки застраховані підприємства підвищують свою кредитоспроможність в очах позичальників;
- соціального ефекту, що проявляється у збереженні робочих місць, зниженні міграції сільського населення у міста тощо.

Ринок аграрного страхування України протягом 2005-2017 рр. був нестабільним із загальною тенденцією до повільного скорочення: зменшуються кількість укладених договорів, об'єм застрахованих площ та зібраних страхових премій у реальному вимірі (рис. 2.3).

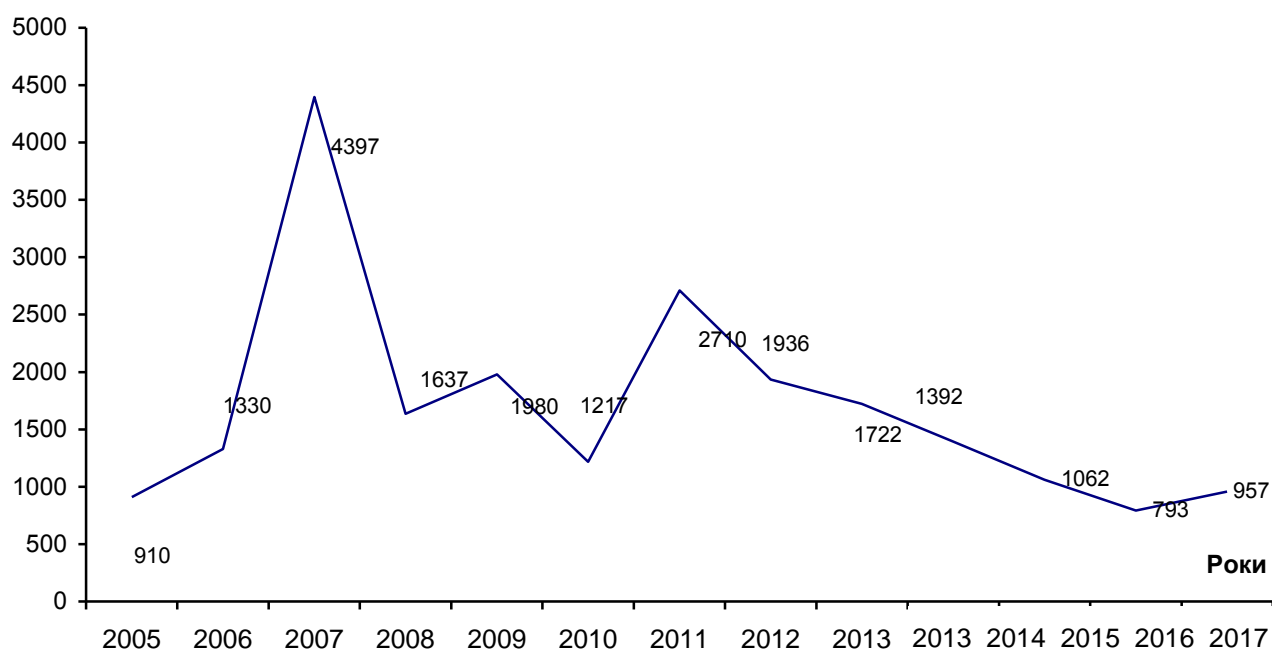

Рис. 2.3. Динаміка кількості договорів аграрного страхування в Україні [за даними страхових компаній]

Проте, викликає оптимізм певне покращення основних індикаторів у 2017 році порівняно із 2016 роком: кількість укладених договорів зросла з 793 до 957 (на 21%), обсяг страхових премій збільшився на 30% у гривні та на 28% у доларовому еквіваленті, розширився перелік виплат тощо.

Страхування сільськогосподарських ризиків у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції здійснює 13 страхових компаній України, це приблизно п'ята частина від усіх компаній, що отримали ліцензію на цей вид діяльності. Найбільше договорів у сільськогосподарському страхуванні укладено Українською аграрно-страховою компанією, яка є лідером у страхуванні ризиків сільськогосподарського виробництва в Україні. Також суттєвими є частки в агрострахуванні компаній «Оранта», «Уніка» та СК «ТАС» [13].

Подальший розвиток сільськогосподарського страхування повинен бути спрямований на створення вигідних та безпечних умов для ведення бізнесу всіма учасниками аграрного ринку, що передбачає розподіл ризиків між сільськогосподарськими виробниками, переробними підприємствами, банками, страховими компаніями та державою.

Задля того, щоб страхування стало для аграрних підприємств дійсно ефективним фінансово-економічним інструментом захисту їх майнових інтересів страхові компанії мають надавати страхові послуги, максимально забезпечуючи страховий інтерес страхувальників. Так, при укладанні договорів страховикам слід відмовитись від встановлення франшизи, розширити набір страхових продуктів щодо повноцінного страхування на весняно-літній період, зокрема від посухи, надавати можливість вибору страхової суми та забезпечувати об'єктивну процедуру врегулювання збитків [13].

ВИСНОВКИ

Підприємницький ризик – це ймовірність настання несприятливих подій в процесі виробничої, збутової чи фінансової діяльності, у результаті яких суб'єкти господарювання можуть зазнати збитків, матеріальних, трудових та інших видів незапланованих витрат. Він проявляється у негативних відхиленнях від запланованих результатів – отриманих збитках, незапланованих витратах, недоотриманих доходів в процесі діяльності.

Сьогодні найризикованішим видом діяльності є сільське господарство, на яке впливають системні ризики, такі як непередбачуваність природних умов, мінливість обсягів збору врожаїв, зміна державної політики щодо регулювання аграрних ринків, коливання цін на сільськогосподарську продукцію тощо. На жаль, повністю уникнути ризику неможливо, тому необхідно навчитися ним управляти. Одним із основних етапів управління ризиками є їх аналіз.

Аналіз ризику – це система спеціальних знань з дослідження економічних явищ і процесів за умов невизначеності та конфліктності з метою отримання якісної та кількісної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень. Кількісний аналіз ризику повинен дати можливість визначити фактори, межі та види ризиків, розміри окремих ризиків та ризику об'єкту в цілому. Від того, наскільки якісно буде проведений аналіз ризиків, багато в чому залежить не тільки ефективність управління ризиками, але й результат діяльності й конкурентоспроможності підприємства в цілому.

Для аналізу ризику існує безліч методів, але найчастіше використовують, такі як статистичний метод, метод асоціацій та аналогії, метод експертних оцінок, аналіз доцільності витрат. Кожен з вищенаведених методів має недоліки, тому в практичній діяльності необхідно використовувати кілька різних методів. Звичайно, отримані різними методами результати будуть відрізнятися, але аналіз розходжень між ними дозволить виявити фактори, які враховуються в одних методах і не враховуються в інших, що впливає на точність оцінки і достовірність отриманих результатів. У даній роботі, ми

запропонували власний варіант оцінки впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків, який надалі плануємо вдосконалювати шляхом розробки шкали оцінки страхових ризиків.

Одним з найбільш ефективних інструментів, що дозволяє мінімізувати негативні наслідки від непередбачуваних подій у сільськогосподарському виробництві є страхування, яке передбачає часткову або повну компенсація втрат продукції, що відбулася через несприятливі події. Проте, всі показники, які характеризують діяльність ринку агрострахування в Україні за 2005-2017 рр. значно погіршились.

Для мінімізації підприємницьких ризиків та подальшого розвитку ринку страхових послуг в Україні ми пропонуємо:

1) створити вигідні та безпечні умов для ведення бізнесу всіма учасниками аграрного ринку, що передбачає розподіл ризиків між сільськогосподарськими виробниками, переробними підприємствами, банками, страховими компаніями та державою;

2) вдосконалити державне регулювання щодо надання сільськогосподарським виробникам підтримки у вигляді компенсації частини страхових платежів з боку держави;

3) впроваджувати новітні програми страхового захисту;

4) при укладанні договорів страховикам слід відмовитись від встановлення франшизи, розширити набір страхових продуктів щодо повноцінного страхування на весняно-літній період, зокрема від посухи, надавати можливість вибору страхової суми та забезпечувати об'єктивну процедуру врегулювання збитків;

5) забезпечити систематичне інформування сільськогосподарських товаровиробників про можливості, умови та ризики діяльності ринку аграрного страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беларусь отказалась от украинской свинины [Електронний ресурс] / Korrespondent.net. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..**
2. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент: навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. В. Бондар – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 388 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12120124/menedzhment/pidpriyemnitskiy_rizik_prichini_naslidki.
3. В Украине из-за чумы свиней карантин почти в 30 селах [Електронний ресурс] / Korrespondent.net. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/3904128-v-ukrayne-uz-za-chumy-svynей-karantyn-pochty-v-30-selakh>.
4. Васильців Т. Г. Економіка малого підприємства: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Т. Г. Васильців, О. І. Іляш, Н. Г. Міценко. – К. : Знання, 2013. – 446 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1838090760979/ekonomika/klasifikatsiya_rizikiv_funktsionu_vannya_malogo_pidpriyemstva.
5. Вишнеvsька О. А. Причини виникнення та особливості управління підприємницьким ризиком в агробізнесі [Електронний ресурс] / О. А. Вишнеvsька, Н. І. Войцешина // Вісник ХДУ. Сер. : Економічні науки. – 2017. – Вип. 23. Частина І. – С. 142-145. – Режим доступу: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/1/34.pdf.
6. Герасимчук Н. А. Економічні і фінансові ризики: навч. посіб. / Н. А. Герасимчук, Т. В. Мірзоєва, О. А. Томашевська. – К. : ЦП Компринт, 2015. – 288 с.
7. Говорушко Т. А. Страхування: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Т. А. Говорушко, К. М. Стецюк. – Львів: «Магнолія 2006», 2014. – 328 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1511091364346/strahova_sprava/strahovi_riziki_otsinyuvannya#758.

8. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

9. Дема Д. І. Страхіві послуги: навч. посібник [Електронний ресурс] / Д. І. Дема, О. М. Віленчук, І. В. Дем'янюк. – К. : Алерта, 2013. – 526 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1079031755491/strahova_sprava/silskogospodarske_strahuvannya.

10. Донець Л. І. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Л. І. Донець, О. В. Шепеленко, С. М. Баранцева, О. В. Сергєєва, О. Ф. Веремейчик. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/17061002/ekonomika/klasifikatsiya_rizikiv.

11. Експерт: Інвестування в агросектор України зростає другий рік [Електронний ресурс] / Укрінформ. – Режим доступу: <http://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2316756-ekspert-investuvanna-v-agrosector-ukraini-zrostaе-drugij-rik.html>.

12. Євдокименко В. М. Ризики підприємницької діяльності: розробка механізму управління [Електронний ресурс] / В. М. Євдокименко, Б. В. Дергалюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. – 2014. – Вип. 5(2). – С. 74-77. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_5%282%29__20.

13. Жмурко І. Ризики в аграрному секторі та необхідність їх страхування [Електронний ресурс] / І. Жмурко // Економічний дискурс. – 2017. – Вип. 1. – С. 42–49. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/ED_2017_1/zhmurko_inna_riziki_v_agrarnomu_sektori_ta_neobkhi.pdf.

14. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» № 4391-VI від 09 лют. 2012 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4391-17>.

15. Захарченко О. В. Управління ризиками на підприємствах

тваринництві [Електронний ресурс] / О. В. Захарченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 3. – С. 61-66. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2016_3_15.

16. Зоріна О.А. Методи аналізу фінансових ризиків [Електронний ресурс] / О.А. Зоріна // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку контролю і аналізу. – 2011. – № 2 (20). – С. 221-229. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4746/1/21.pdf>.

17. Кількісні методи аналізу й оцінки ризиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moodle.ipokpi.ua/moodle/course/view.php?id=883>.

18. Коваленко О. В. Підприємництво та його організаційно-правові засади: навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. В. Коваленко. – Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 400 с. – Режим доступу: http://epidruchniki.com/book/10_Pidpriemnictvo_ta_iogo_organizaciino_ppravovi_zasadi.html.

19. Лобова О. Ефективність страхування ризиків підприємницької діяльності в аграрному секторі [Електронний ресурс] / О. Лобова // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – Вип. 3. – С. 70-76. – Режим доступу: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2015/11/156_70-77.pdf.

20. Логвінова О. П. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. П. Логвінова, І. М. Семененко. – Х. : Вид-во «Лідер», 2015. – 370 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/86392/ekonomika/yakisne_otsinyuvannya_pidpriyemnitskih_rizikiv#710.

21. Назарчук Т. В. Менеджмент організацій: навч. посіб. [Електронний ресурс] / Т. В. Назарчук, О. М. Косіюк. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 560 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/67942/menedzhment/metodi_kilkisnogo_yakisnogo_otsinyuvannya_riziku.

22. Піменов Н. А. Управління фінансовими ризиками в системі економічної безпеки: підручник і практикум [Електронний ресурс] / Н. А. Піменов. – М. : Вид-во «Юрайт», 2014. – 413. – Режим доступу:

http://stud.com.ua/66775/ekonomika/diagnostika_rizikiv_identifikatsiya_otsinka.

23. Потьомкін В. Як допомогти посівам зернових культур пережити стресові умови [Електронний ресурс] / В. Потьомкін // Аграрний тиждень. Україна. – 2015. – № 3. – С. 24–26. – Режим доступу: <http://a7d.com.ua/plants/20256-yak-dopomogti-posvam-zernovih-kultur-perezhati-stresov-umovi.html>.

24. Рощенко О. Травневі заморозки на третину зменшать врожай фруктів і ягід [Електронний ресурс] / О. Рощенко // Українська правда. – 2017. – 29 травня. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2017/05/29/7145324>.

25. Чуприна І. В. Поняття та класифікація ризиків в підприємницькій діяльності [Електронний ресурс] / І. В. Чуприна // Збір. наук. праць ВНАУ. Серія «Економічні науки». – 2012. – № 3(70). – С. 187-194. – Режим доступу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/812.pdf>.

26. Keynes John Maynard. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan (1936б reprinted 2007). – 472 p.

27. Knight Frank H. 1921. Risk, Uncertainty, and Profit. Hart, Schaffner, and Marx Prize Essays, no. 31. Boston and New York: Houghton Mifflin. / Library of Economics and Liberty. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.econlib.org/library/Knight/knRUP.html>.

28. Markowitz Harry M. Portfolio Selection // Journal of Finance. 1952. 7. № 1 pp. 71-91.

29. Marshall Alfred Principles of Economics, 1890-1891. / Library of Economics and Liberty. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP.html>

30. Tetens Johannes Nikolaus. Einleitung zur Berechnung der Leibrenten und Anwartschaften, Leipzig, 1785-1786.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні показники, що використовуються у статистичному методі кількісного аналізу ризику [17,

21 <http://moodle.ipk.kpi.ua/moodle/course/view.php?id=883>].

При абсолютному вираженні міри ризику під час прийняття економічних рішень широко використовується дисперсійний підхід. Дисперсією випадкової величини вважають відносною мірою ризику [17]. Дисперсія характеризує міру розсіювання випадкової величини навколо математичного очікування і обчислюється за формулою:

$$\sigma^2 = \sum_{i=1}^n p \cdot (x - M)^2, \quad (1)$$

де, σ^2 – дисперсія;

x – значення випадкової величини;

M – математичне сподівання випадкової величини;

p – імовірність появи випадкової величини.

Імовірність випадкової події розраховують за формулою:

$$p = \frac{n'}{n}, \quad (2)$$

де, p – імовірність появи випадкової величини;

n' – події, які цікавлять;

n – повна кількість випадків.

Середньоквадратичне відхилення показує максимально можливе коливання певного параметра від його середньоочікуваної величини та дає можливість оцінити ступінь ризику з погляду ймовірності його здійснення:

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2}. \quad (3)$$

Коефіцієнт варіації – відносна величина, за допомогою якого можна порівнювати відхилення ознак, які виражені в різних одиницях виміру, та мають різні середні значення.

Розрахунок коефіцієнту варіації здійснюється за формулою:

$$V = \frac{\sigma}{M} \cdot 100\%, \quad (4)$$

де, V – коефіцієнт варіації;

σ – середнє квадратичне відхилення;

M – математичне сподівання випадкової величини.

Коефіцієнт варіації може змінюватись від 0 до 100 %. Використовують наступну для оцінки ризику: 0,0-0,1 – мінімальний ризик; 0,1-0,25 – низький ризик; 0,25-0,5 – допустимий ризик; 0,5-0,75 – критичний ризик; 0,75-1,0 – катастрофічний ризик [21].

Важливим показником оцінки ризику є семіваріація. Розрізняють додатну та від'ємну семіваріацію. Додатна семіваріація характеризує дисперсію тих значень прибутку, які більші від середнього:

$$SV^+ = \frac{1}{p^+} (x - M) \cdot p \cdot a, \quad (5)$$

де, SV^+ – додатна семіваріація;

p^+ – сумарна ймовірність настання тих зовнішньоекономічних умов, які дають ймовірність, більшу від середнього значення;

a – індикатор відхилень, які більші від середнього: $a=1$, якщо $x > M$, $a=0$, якщо $x < M$.

Чим більше значення має додатна семі варіація, тим більшим є очікуваний від варіанта рішення прибуток.

Від'ємна семіваріація характеризує дисперсію тих значень прибутку, які менші від середнього:

$$SV^- = \frac{1}{p^-} (x - M) \cdot p \cdot a, \quad (6)$$

де, SV^- – від'ємна семіваріація;

p^- – сумарна ймовірність настання тих зовнішньоекономічних умов, які дають ймовірність, меншу від середнього значення;

a – індикатор відхилень значення яких менші від середнього: $a=1$, якщо

$x < M$, $a = 0$, якщо $x > M$.

Чим менша від'ємна семіваріація, тим менші очікувані втрати [21].

Коефіцієнт ризику – співвідношення можливих втрат до розміру власних засобів підприємства:

$$W = \frac{X}{K}, \quad (7)$$

де, W – коефіцієнт ризику,

X – максимально можливий обсяг збитків (грош. од.),

K – обсяг власних фінансових ресурсів з урахуванням точно відомих необхідних надходжень [17].

Додаток Б

Таблиця 1

Оцінка ризику впливу найбільш суттєвих чинників на результати господарської діяльності аграрного підприємства (спеціалізація – виробництво зернових та птахівництва)

Чинники, що зумовлюють невизначеність результатів діяльності	Результати опитування експертів (бали)			
	1 експерт	2 експерт	3 експерт	Середня оцінка
1. Посилення податкового тиску або відміна податкових пільг в агробізнесі	2	3	2	2
2. Скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення	2	2	5	3
3. Високий рівень інфляції в країні	2	2	3	2
4. Девальвація (зниження курсу гривни відносно «твердих» валют)	2	2	1	2
5. Нестабільність політичної ситуації в Україні	1	1	1	1
6. Заборона (обмеження) експорту/імпорту окремих видів товарів	2	2	2	2
7. Стихійні лиха (ураган, злива, пожежа, землетрус, тощо)	5	2	5	4
8. Неприятливі погодні умови (зимові заморозки, посуха, град тощо)	5	5	5	5
9. Ризики хвороб тварин, рослин (епідемії, хвороби, шкідники і т.п.)	2	2	1	2
10. Крадіжки майна, втрати внаслідок невиконання посадових обов'язків	1	1	1	1
11. Корупційні злочини, що перешкоджають діяльності	2	5	2	3
12. Виробничо-технологічні в рослинництві	2	2	2	2
13. Виробничо-технологічні в тваринництві	2	5	5	4
14. Ресурсні	5	2	2	3
15. Ризики заборони або обмеження продажу окремих видів продукції	3	3	3	3
16. Ризики самовідтворення	2	3	3	3
17. Транспортні	2	3	3	3
18. Конкурентні	1	1	2	1
19. Кредитні	2	2	2	2
20. Фінансові-інвестиційні	2	2	2	2
Разом	47	50	52	50